

A Ko ha kakai 'a e 'Otua 'i 'Isipite ('Ekisotosi 1:1-14)

- ❖ Ko e tohi hono ua 'a Mōsesé na'e ui ia 'i he lea faka-Latiná ko e "Ekisoto" koe'uhí ko hono kaveingá. Ka 'oku 'iloa ia 'i he lea faka-Hepelū ko e "Semoti" (Ngaahi Hingoa), koe'uhi ko hono ngaahi lea kamata (Eki. 1:1).
- ❖ Ko e ngaahi "hingoa" ko eni, ko e ngaahi hingoa ia 'o Sekope mo hono ngaahi foha. Ko ha ki'i kulupu 'o e kakai 'e toko 70 (Sen. 46:26-27; 'Eki 1:5). 'I he 'alu 'a e taimí, na'a nau tupu 'o hoko ko ha kakai 'oku 'i ai 'enau kau tau 'o e kau tau 'e toko 600,000 nai ('Eki. 12:37).
- ❖ Ko e foha 'o Sēkopé, ko Siosifa, ko ha faifekau ia ki ha felo 'o e Pule'anga hono 17 'o e tupu'anga 'o Hyksos, 'o 'ikai mei 'Isipite. 'I he taimi na'e ikuna'i ai 'a e kau Hyksos, na'e kamata ai ha pule'anga fo'ou 'i 'Isipite, 'a ia "na'e 'ikai ke nau 'ilo'i 'a Siosifa" (Ek. 1:7-8).
- ❖ Na'e 'omi 'e he me'á ni 'a 'Isileli ki ha tu'unga faingata'a ('Ekisotosi 1:9-14). Kaekehe, 'i he faka'osinga 'o e tohi 'Ekisotosi, 'oku liliu 'aupito 'a e tu'unga: 'oku lotu tau'ataina 'a 'Isileli, 'i he 'ao 'o e 'Otua ('Ekisotosi 40:38). 'Oku mahino 'a e akonaki 'o e tohi: 'Oku pule 'a e 'Otua; Te Ne fakahaofi kitautolu, na'a mo e taimi 'oku 'ai ai 'e he ngaahi tūkungá ke ngali ta'emalavá.

B Meia 'Ēpalahame kia Mōsese (Sēnesi 15:13; 'Ekisotosi 1:8)

- ❖ Na'e 'osi palomesi 'a e 'Otua te ne foaki kia 'Epalahame 'a e fonua ko Kenani, ka na'a ne fakatokanga kiate ia 'o kau ki he toloi 'o e palani ko 'eni 'i he ta'u 'e 400 (Sen. 15:13-16). 'Oku tñaki atu 'e Mōsese mo Paula ha ta'u 'e 30 ki he vaha'ataimi ko 'ení, 'o na toe 'ave ia ki he ui 'i Hālaní ('Eki. 12:40 ; Kal. 3:17):
 - Mei he ui 'a 'Epalame 'i Halani 'o a'u ki he a'u 'a Sēkope ki 'Isipite: ko e ta'u 'e 215 .
 - Mei he a'u 'a Sēkope ki 'Isipite 'o a'u ki he 'Ekisotosi: ko e ta'u 'e 215 .
- ❖ Pea na'e anga fēfē 'a e a'u 'a Sēkope ki 'Isipite? 'I ha founa fakaemana kakato. Neongo 'a e ngaahi feinga fakapoongi ke tāmata'i 'a Siosefá, na'á ne hoko ko e palemia 'o 'Isipite. Fakamālō ki hono tu'ungá, na'á ne lava 'o 'omi hono fāmilí kotoa.
- ❖ Ko e fē taimi na'e hoko kotoa ai 'ení? 'Oku 'ikai ke tau 'ilo'i 'a e ngaahi 'aho paú, ka 'oku tau 'ilo'i fe'unga ke fakafe'unga'i kinautolu ki he hisitōlia 'oku 'ilo'i ('a ia 'oku 'i ai foki mo e ngaahi 'aho ta'epau).
- ❖ 'Oku pehē 'e 1 Tu'i 6:1 na'e hoko 'a e 'Ekisotosi 'i he ta'u 'e 480 kimu'a 'i he ta'u hono 2 'o Solomone. Kapau 'oku tonu mo fakakau 'a e 'aho ko 'ení, 'okú ne 'ai kitautolu ki he 1445 KM. Kapau te tau lau 'eni ko e "fika takai," pea tau fakakaukau ki he pekia 'a Felo, pea na'e hoko 'a e 'Ekisoto 'i he ta'u 1450 KM. 'Oku lava ke tau fakapapau'i 'i he fakamatala ko 'eni ha ngaahi momeniti 'i he mo'ui 'a Mosese.
 - **'Ahamosi I** . (1575/1550). Na'á ne ikuna'i 'a e kau Hiksos. Ko e Felo ia na'e "'ikai te ne 'ilo'i 'a Siosifa" pea ne fakapopula'i 'a 'Isileli (Ek. 1:8-12)
 - **Ko 'Amenofi I** . (1550/1530). Na'á ne kei fakatanga'i pē 'a 'Isileli (Eki. 1:13-14)
 - **Tutimosi I** . (1530/1517). Na'á ne tu'utu'uni ke tāmata'i 'a e fānau Hepeluú (Eki. 1:15-22)
 - **Mosese** (1530/1410). Na'e ohi ia 'e he 'ofefine 'o Tutimosi I, ko Hatshepsut .
 - **Tutimosi II** . (1517/?). Lolotonga 'ene pulé, na'e hola 'a Mōsese mei 'Isipite (1490) .
 - **Hatisepisuti** (?/1479). Na'á ne mate ki mu'a ke foki hono "foha" ki 'Isipite .
 - **Tutimosi III** (1479/1450). Ko e felo 'o e 'Ekisotósi. Ko hono 'uluaki fohá na'á ne "tokanga ki he fanga monumanu" ka na'e 'ikai 'aupito te ne pule, 'i he'ene mate lolotonga 'a e mala hono 10 .
 - **'Amenofi II** (1450/1424). Foha 'o Tutimosi III, ka na'e 'ikai ko hono 'uluaki fohá .

C Ko e Ikuna 'a e Faitōnungá ('Ekisotosi 1:15-22)

- ❖ Na'e fehi'a 'a e pule'anga 'Isipite hono 18 ki he kau mulí. 'Ikai ngata ai, ka na'e tokolahi fe'unga 'a e kakai 'Isileli ke nau angatu'u (Ek. 1:9-10). Ko ia na'a nau fakavaivai'i māmālie kinautolu:
 - Na'a nau fakanofa ha kau komisiona ke nau fakamālohi'i kinautolu ke nau langa 'a e ngaahi fale ('Ek. 1:11)
 - Na'a nau fakamālohi'i 'enau ngaahi fiema'ú, 'o nau liliu kinautolu ko e kau ngāue/kau pōpula (Eki. 1:13-14) .
 - Na'a nau tu'utu'uni ke mate 'a e kau tangatá, 'o ngāue'aki 'a e kau mā'ulí (Eki. 1:15-16) .
 - Faka'osí, na'a nau fakamālohi'i 'a e mate 'a e fānau tangatá 'aki 'a e fakamālohi ('Eki. 1:22) .
- ❖ 'I he lolotonga 'o e mamahi ko eni, 'oku tu'u ma'u ai 'a e faitotonu 'a e ongo fakafanau, 'a Sifila mo Pua, (Eki. 1:15-19).
 - 'Oku li'aki 'e Mōsese 'a e hingoa 'o Feló, ka 'okú ne 'omai kiate kitautolu honau hingoa.
- ❖ 'Oku lekooti foki ai, ma'a 'etau ako, 'a e founa na'e tāpuaki'i ai kinautolu 'e he 'Otua koe'uhi ko 'enau mateaki (Ek. 1:20-21).

D Ko e foha 'o e Naila ('Ekisotosi 2:1-10)

- ❖ 'Oku tōnōnou 'a e "faka'ofa'ofa" 'i hono fakamatala'i 'o e foha 'o Siokepeti (Eki. 2:2). Ko e lea faka-Hepelū ko e "tob" (lelei, faka'ofa'ofa, haohaoa) ko e lea tatau pe ia 'oku ngāue'aki 'e he 'Otuā ke fakamatala'i 'aki 'a e haohaoa 'o 'ene fakatupu (Sen. 1:31).
- ❖ Na'e 'i ai ha ngaahi palani makehe 'a e 'Otuā ma'ana. Na'e fai 'e he fa'eé ha fakatu'utāmaki; na'e ue'i ha finemui; na'e lea 'a e tamasi'i 'i he poto... pea na'e fakahaofi 'a e fakamo'ui 'i he kaha'u mei he mate (Eki. 2:3-7).
- ❖ 'Oku 'ikai ke tau 'ilo 'a e hingoa na'e 'oange kiate ia 'e he'ene ongo mātu'a, ka 'oku tau 'ilo 'a e hingoa na'e 'oange kiate ia 'e he'ene fa'ē ohi, ko e 'ofefine 'o Felo: ko Hapimosis (foha 'o e 'otuā ko Naila).
- ❖ Ka na'a ne ui pe ia ko e "foha", "mosis", Mosese (Ek. 2:10).
- ❖ Na'e ngaue'aki lelei 'e he'ene fa'ee 'a e ngaahi ta'u si'i na'a ne tauhi ai ia (Eki. 2:8-9). Na'á ne ako'i ia ke ne hoko ko ha fānau mo'oni 'a e 'Otuā. Ko ha ngāue mahu'inga ē 'oku fakahoko 'e he ngaahi fa'eé 'i hono 'ohake 'enau fānau 'i he manavahē ki he 'Otuā!

E Ko e Tokotaha Fakahaofi Ta'elavame'á ('Ekisotosi 2:11-25)

- ❖ 'Oku si'isi'i 'etau 'ilo ki he kei talavou 'a Mōsesé. Ko e hoko ko ha tokotaha 'e lava ke ne ma'u 'a e taloní, na'á ne mei ma'u ha ako ki ai, kau ai 'a e taukei fakakautau mo fakapolitikale (EGW, "Kau Pēteliake mo e Kau Palōfita," p. 223).
- ❖ 'Oku tau 'ilo'i mo'oni, ki mu'a si'i pē ke hoko 'a Mōsesé 'o ta'u 40, na'e fakahā ai 'a Tutimosi II ko Felo koe'uhi ko ha ngaahi fakakaukau fakapolitikale. Na'e tui leva 'a Mōsese kuo hokosia 'a e taimi ke fakatau'atāina'i ai hono kakai 'Isilelí. Ka na'á ne kamata 'ene fakatau'atāina 'aki 'ene tāmata'i ha tangata 'Isipite. Ko e fehalaaki lahi (Eki. 2:11-12). Na'a mo hono kakaí na'e 'ikai ke nau lau ia ko honau fakatau'atāina. (Eki. 2:13-14; Ngāue 7:25).
- ❖ 'I ha ngaahi 'aho si'i pē, na'a ne 'alu mei he'ene hoko ko ha mēmipa faka'apa'apa'ia 'o e loto'ā 'o Felo, ki he'ene hoko ko ha tauhisipi hola (Ek. 2:15-22). Kae kehe, na'e 'ikai ke si'aki 'e he 'Otuā 'a Mōsese; ka, na'á ne hokohoko atu 'ene falala kiate iá, neongo 'ene ngaahi fehālaakí.